

fórum

Jelenkortörténet-írás és a történeti folyóiratok. Kerekasztal-beszélgetés a *Múltunk* című folyóirat 20. évfordulóján

A *Múltunk* című történelmi folyóirat alapításának 20. évfordulója alkalmából kerekasztal-beszélgetésre került sor a Politikatörténeti Intézetben. A beszélgetésen, amelyet Pók Attila, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatóhelyettese vezetett, a *Múltunk* három eddigi felelős szerkesztője, Sipos Levente, Sipos Balázs és Egry Gábor mellett Sipos Péter, a História szerkesztőségének tagja, Pál Lajos, a *Századok* felelős szerkesztője, illetve Pótó János, a *Történelmi Szemle* rovatvezetője vett részt.

Pók Attila a *Múltunk* húsz évfolyamának tanulmányaiból vett idézetekkel fordult beszélgetőtársaikhoz. Az általa vitára ingerlően felvetett problémák a jelenkortörténet-írás és a folyóirat-szerkesztés szinte minden vonatkozását érintették, így a szaktörténészek és a történeti tudat kapcsolatát, az egyes történeti irányzatok, iskolák és műhelyek közti párbeszéd hiányát, a kutatások és a források minősége közti kapcsolatot, a rendszerváltás nyomán ránk zúduló történeti információ-mennyiséget, illetve a történész és a politika viszonyát.

Pótó János elsőként arra reagált, hogy a rendszerváltás utáni évtizedben egy hatalmas forrásközlési hullám söpört végig a folyóiratokon, amelyekben persze nem csak valóban jelentős, közlésre érdemes dokumentumok értek meg.

Pál Lajos az elmúlt 20 év egyik fontos tanulságaként említette, hogy az elmúlt időszakban a politika érdekeltsége nagyon károsan jutott ér-

vényre az úgynevezett ügynökvadászatban, amelyet – ebben a folyóirat szerkesztősége állást is foglalt – kívánatos volna visszaszorítani. Másrészt hiányolta, hogy bizonyos területek – így a hivataltörténet, a gazdaságtörténet, a társadalomtörténet és a művelődéstörténet – szinte teljesen háttérbe szorultak. Úgy ítélte meg, hogy a helyzet a dualizmus idejére emlékeztet, vagyis a felszabaduló források az előzmények és következmények elemzése, más forrásokkal való alapos összevetés nélkül kerülnek bemutatásra. Ráadásul szintén hasonló a helyzet a kellő távolságtartás érvényesíthetőségével.

Sipos Péter a *História* helyzetét úgy ítélte meg, hogy az céljait már a nyolcvanas években is igyekezett megvalósítani, azaz fontos és kényes témákat tudományos igénnyel tárgyalni. A folyóirat többek között a nemzet és nemzetiségek kérdésével – már a kezdetekben is – behatóbban foglalkozott.

Sipos Balázs szerint a jelenkortörténet óhatatlanul feldolgozásbeli hátrányokkal küszködik, mivel az aligha elválasztható a közelmúlthoz való viszonytól. Jean Leducré utalva figyelmeztetett, hogy a kutatás tárgya felfogható a jelen idő történetének, amikor is a személyes emlékezés még a kutató rendelkezésére áll, az oral history módszertana felhasználható. Emlékeztetett rá, hogy az ötvenes években a jelenkortörténet-írás még egy erősen politikatörténeti megközelítést képviselt, mára ez megváltozott, a történeti antropológia, a mindennapok története hódító útjára indult, miközben a politikatörténet is megváltozott, utat nyitva a kisbetűs politikáknak. Egyúttal a különböző irányzatok olyan fogalomhasználatot és módszertant alakítottak ki, amelyet más szakmabeliek sem feltétlenül értenek. A folyóiratok egyik központi feladata éppen ezen irányzatok, iskolák közti közvetítés, a párbeszéd és a tágabb szakmai közvélemény megeremtése és fenntartása volna. Ugyanakkor a mai helyzetet úgy látja, hogy az alaposan kidolgozott tanulmányok mennyiségéhez képest nagyon sok folyóirat és tanulmánykötet jelenik meg. A folyóiratok nem tudják ellátni a minőségi szűrés feladatát, és a létező recenzíoriadalom sem tölti be a visszacsatolás funkcióját.

Egry Gábor – Richard Evans nyomán – azt hangsúlyozta, hogy egy átmeneti korszak átmeneti történetírásáról beszélgetünk, amelyre az igazságtevő és ítélező attitűd alapvetően jellemző. 1989 után nem az történt, hogy egy átpolitizált történetírásból egy politikamentes megközelítés vált uralkodóvá. Sipos Balázssal egyetértve szólt a kézirat-infláció jelenségéről, amely a szerkesztőt is nehéz helyzetbe hozza, hiszen a kis témák tengerével kell megküzdenie, miközben szeretne egyfajta átfogó képet adni. Egyben felmerül az a kérdés, milyen hatást tud egy néhány száz példányban nyomtatott

kiadvány elérni; hogyan is tudna ez a történelmi tudatra megközelítően akkora befolyást gyakorolni, mint a populáris kultúra egy-egy terméke.

Sipos Levente szerint a jelenkortörténet két legnagyobb nehézsége egyaránt az események közelségéből ered. Egyrészt a megfelelő távlat hiánya miatt az értékelést korlátozza, hogy sokszor az események kifu-tása nem látható egyértelműen. Másrészt a történész a kutatott kor megelőjeként csak törekedhet az objektivitásra. Magát a jelenkort kutatói szempontból három szakaszra bontotta, az 1918-tól 1945-ig, az 1945-től 1990-ig tartó és az 1990 utáni évekre. A források közlésével kapcsolatban megjegyezte, hogy az érdemi jegyzetelés és bevezető tanulmány helyére teszi a forrásokat, így a maga részéről úgy látja, kisebb témák bemutatására ez a megoldás kifejezetten alkalmas. Ugyanakkor a forrásokkal baj van akkor is, ha nagyon szűkösek a rendelkezésre álló információk, ám az 1990 előtti források esetében a kutató ma inkább a bőség zavarával küzd. Felhívta a figyelmet arra, hogy 2009. december 31-én lejár az 1980 és 1990. május 1. között keletkezett minősített iratok felülvizsgálatának határideje. Nehezebb a történész dolga az 1990 utáni évekkal, hiszen ott még érvényes a 30 éves moratórium a források hozzáférhetővé tételére. A sajtóban megjelentek – akár egy interjú is – viszont nagyon komoly forráskritikával kezelendők.

Pók Attila is felvetette a források bőségének vagy hiányának a dilemmáját, valamint utalt arra, hogy a jelen politikai valósága és a történész viszonya nem kizárólag a jelenkortörténet kapcsán éleződhet ki. Akár egy honfoglalás kori téma is kaphat erőteljes politikai töltetet, a múlt ugyanis sohasem a történészek kizárólagos vadászmezeje, a politika mellett számolni kell az oktatással, a közemlékezettel is. Ráadásul ezek között a szereplők között a történész hangja gyakran csenevész: egy napilapban megjelenő cikk jóval nagyobb hatást ér el, mint a folyóiratok egész évfolyamai, és a pártokat is lehetetlen volna rákényszeríteni arra, hogy a politikai küzdőtéren igen hatékonynak bizonyuló történelmi hivatkozások, átpolitizált múltkép helyett részletes szakmai programokkal csatázzanak. A történész ebben a helyzetben könnyen sodródik az ítésszerepébe: így felidézte a 2004 körül a Teleki Pál születésének 125. évfordulója kapcsán kialakult vitát arról, hogy állítsanak-e szobrot a volt miniszterelnöknek. Egyik kollégáját idézte: ha Szent Istvánról is annyit tudnánk, mint Telekiről, akkor neki sem állítanánk szobrot.

A közönség soraiból elsőként Ladányi Andor kapott szót, aki arra mutatott rá, hogy – különösen a Kádár-korszak kutatásánál – aggodalmas a források kezelése, más szóval nem azt kell elsősorban vizsgálni, amit a határozatok megfogalmaztak, hanem azt, ami valójában történt. A sokat

emlegetett ügynökkérdésben például ez az elv azt jelentené, hogy az igazán érdemi kutatási kérdés az volna, milyen következményei lettek a különböző ügynökjelentéseknek, illetve nem áll az érdeklődés homlokterében az sem, hogy valójában milyen funkciót tölthettek be az ügynökjelentések. Hasonlóan feltáratlan problémának tartja, hogy az SZKP milyen mértékű hatást gyakorolt a magyar politikai vonalvezetésre. A források kapcsán 1945 után a kutatónak egyrészt a források bőségével kell megküzdenie, miközben sokszor egészen elképesztő a forráskritika hiánya, másrészt rengeteg nem iktatott, illetve nem levéltárban őrzött forrás van, amelyek felkutatása rendkívül nehézkes, sokszor lehetetlen.

A hatás kérdésére válaszolva Pótó János kiemelte, hogy a *História* a tematikus számaival előnyben van, mivel ott működik az a gyakorlat, hogy előbb a szerkesztőbizottság eldönti, milyen témát fogjon át a következő szám, majd megkeresik a terület szakértőit. Az általános gyakorlat viszont az, hogy a szerkesztőségeket a szerzők „bombázzák” kéziratokkal, és a főszerkesztő gyakran a beérkező tanulmányok alapján gyűjtöget, rendezget. A történészszakma helyzetét kifejezetten sötétben látja, miután a posztmodern térhódítása azt is magával hozta, hogy a „minden narratíva egyenlő” elvének megfelelően a múlttól folyó diskurzusban megszaporodtak a szakmai képzettség nélkül megszólalók. Kiemelten veszélyeztetett terület ilyen tekintetben az őstörténet – ehhez jellemzően a nemzeti nagyság felől közelítenek –, illetve a politika által „szorongatott” jelenkortörténet.

Jemnitz János is megnevezett néhány „hiányterületet” a rendszerváltást követő történetírásban. Többek között a nemzetközi munkásmozgalom története teljesen kikerült a történeti érdeklődés látószögéből 1989 után, de a társadalom 1945 utáni szerkezeti változásainak alapos bemutatása sem történt még meg.

Ormos Mária a hatás kérdéséhez kapcsolódva kijelentette, hogy a szaktudományos tanulmányok hatása minimális, lényegében az adott területtel foglalkozó néhány kutatóra szűkül. Nem jobb a helyzet a szaktudományos monográfiákkal sem. Ezzel szemben a közérthetően írt könyveknek van esélyük átlépni a közönség ingerküszöbét. Ugyanebből az okból a hatás tekintetében a *História* és a *Rubicon* áll legközelebb a közönséghez, miközben akadémiai szemmel éppenséggel már-már szégyellni való az ezekben közölt publikáció. Hangsúlyozta, hogy a magyar történetírásra rendkívül jellemző a bezárkózás, gyakran úgy kezeljük a magyar történelmet, mintha szomszédok, nemzetközi áramlatok nem is léteztek volna. A források kérdéséről szólva pedig kijelentette, hogy a forrás mindig vagy túl sok lesz, vagy túl kevés, de amíg a szakács min-

dig a piacra panaszkodik, addig a történész a forrásokra.

Orosz István Széchenyit idézve utalt arra, hogy ma a politika a jövőt birtokolni akarva igyekszik megszerezni a múlt feletti uralmat, és törvényszerű, hogy a legerősebb nyomás a jelenkortörténetet éri. Példának hozta fel ezzel kapcsolatban a páneurópai piknik és a határnyitás vitáját a 20 éves évfordulón.

Pók Attila hozzátette, hogy nem az a probléma, hogy amatőr, illetve részrehajló vélemények is megjelennek, ez természetes folyamat. Inkább az volna kellemetlen, ha a szakma tudatos háttérbe szorításáról volna szó. Pótó János úgy reagált a felvetésre, hogy tudatos nyomást nem érzékelt, csupán a történészszakma túlságosan kicsi, ennél fogva nem képes az egyéb hatásokkal felvenni a versenyt.

Földes György megjegyezte, hogy az értékek örökítésében, a történelemről való gondolkodásban a folyóiratok csak elhanyagolható szerepet tudnak játszani. Ambiciózusabb célokat elsősorban a szakmán belül tűzhetünk ki. Így azt, hogy a történész betartja-e azt a normát, hogy nem akar közléseivel hasznot húzni vagy kárt okozni. Törekszik-e arra, hogy írásával az igazságot közelítse, illetve hogy a reális nemzeti önismeretet szolgálja-e vele? Hozzájárul-e ahhoz, hogy a nemzet megbékéljen saját történelmével?

Agárdi Péter annyiban optimizmusra hajlott a történelmi munka hatásával kapcsolatban, hogy néhány szépíró mindenképpen olvassa a történelmi feldolgozásokat, és az eredményeit fel is használja népszerű regényeiben. A szakmán belül ugyanakkor a rendszerváltás előtt még létező tudományos konszenzus és norma felbomlott, a pluralizmus a dilettantizmusnak, obskurantizmusnak is tág teret hozott.

A beszélgetés során a szerkesztők nemigen panaszkodtak a szűkös anyagi lehetőségekre, ezért aztán Pók Attila maga hozta fel a kérdést: mihez kezdenének a folyóiratok, ha beköszöntene a szinte korlátlan bőség ideje. Sipos Levente megjegyezte, hogy annak idején a *Múltunk* fél tucat alapítványtól kapargatta össze a megjelenéshez szükséges összeget, míg ha az anyagi háttér biztosított, az nagy terhet vesz le a főszerkesztő válláról. Egyben a szerzők nagyvonalúbb honorálása a színvonal emelésének eszköze lehet. Egry Gábor ehhez azt tette hozzá, hogy egy-egy írás színvonalát inkább a lektorok anyagi megbecsülésével kísérelné meg javítani. Ugyanakkor a legnagyobb összegeket az internetes megjelenés fejlesztésére fordítaná. Ma már a diákokat gyakran csak az interneten lehet „megfogni”, sőt a diákokat akár szemináriumi keretben is meg lehetne mozgatni, például azzal, hogy féléves vizsgamunkának egy tematikus honlap elkészítését adjuk ki nekik. Pál Lajos és Sipos

Péter egyetértett Egry Gáborral az internet fontosságával kapcsolatban. Sipos Péter egyben figyelmeztetett arra, hogy a világhálón nem egyforma minőségű és gyakran nem ellenőrzött információkkal találja szembe magát a felhasználó. Úgy látta, hogy a „civil”, részt vevő újságírás min-tájára a történetírásban sem feltartóztatható az egyéni közlésvágy, ugyanakkor a hozzászólók moderálása jelentené a legkisebb rosszat. Pál Lajos más oldalról közelítette meg az internet világát, és a hangsúlyt a módszertani kihívásokra helyezte. A digitális publikálással ugyanis a technikai apparátus kiszélesedik, ami a Gutenberg-galaxisban megszokott jegyzetelésben is áttörést hozhat, például ábrák, kép- és hang-fájlok beszúrásával.

Pók Attila a vitát a folyóirat-szerkesztés és a tudományos minősítések közti ellentmondásos helyzet felidézésével zárta le. Mint elmondta, a nagydoktori fokozat elnyerésének kritériumairól folytatott akadémiai vitákban egyetlen tudományos tevékenységgel kapcsolatban volt tapasztalható éles elutasítás. Ez a szerkesztői munka volt – a tudatos, alapos és koncepciózus szerkesztői tevékenység komoly tudományos értéke ellenére.

Takács Róbert